

BƏNÖVŞƏ ƏSGƏROVA

ADPU

tt.aaa.2014@mail.ru

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SABİT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİNİN TƏRCÜMƏ PROBLEMİ

Açar sözlər: sərbəst birləşmə, sabit birləşmə, məcazi məna, dilçilik, frazeologiya

Key words: free word combination, fixed word combination, figurative meaning, linguistics, phraseology

Ключевые слова: свободное словосочетание, фиксированные словосочетание, переносное значение, лингвистика, фразеология

Cümləyə daxil olan sözlər vəzifələrindən, yerindən asılı olaraq, bu və ya digər mənada bir-biri ilə bağlanır, biri digərinə tabe olur. Bildiyimiz kimi, fikrin ifadəsi üçün cümlədən istifadə olunur, cümlə isə müxtəlif sintaktik birləşmələrdən ibarət ola bilər.

Dilçilik ədəbiyyatında sintaktik birləşmə anlayışı hər şeydən qabaq özü iki yerə ayrılır: sərbəst sintaktik birləşmə və sabit sintaktik birləşmə. Frazeoloji birləşmə şəklində qəbul edilən sabit ifadələr, sərbəst söz birləşmələrinin struktur tipləri əsasında formalaşır. Əgər sərbəst söz birləşmələri sintaktik təlimin əsas və vahid obyekt, sabit birləşmə isə dilin tarixi inkişafı prosesində yaranmış, hazır şəkildə gəlmiş və danışqda işlənən birləşmələrdir.[5,s.36] Məsələn, small change – xırda dəyişiklik(sərbəst birləşmə), small change – xırda pul, həyatın xırda-para işləri.(sabit birləşmə)

Frazeologiya dilin lüğət tərkibini zənginləşdirməyin əsas mənbələrindən biridir. Frazeologiya termini dilçilik sahəsində ilk dəfə XX əsrin əvvəllərində Şarl Ballı tərəfindən istifadə edilmişdir. O, dilçilik tarixində ilk dəfə, frazeologiyayı leksikologiyanın müstəqil şöbəsi kimi müəyyənləşdirmişdir.

Frazeologiya müəyyən dildəki frazeoloji vahidlərin emosional və ekspressiv səciyyəli sabit söz birləşmələrinin məcmusu; frazeoloji birləşmələrin struktur-semantik xüsusiyyətlərini müasir və tarixi baxımdan öyrənən dilçilik sahəsidir. Bildiyimiz kimi, sabit söz birləşmələri məna tamlığına malik olur ki, bu da həmin birləşmələrin əsas əlamətlərindəndir.[1,s.3]

Frazeoloji vahidlər dilin yaradıcısı və daşıyıcısı olan xalq tərəfindən yaradılır, yəni frazeoloji vahidlərin formalaşması üçün mənbə rolunu oynadıqda, hətta dilin əsas lüğət fonduna daxil olur. Frazeoloji ifadələrdə sözlər üzvi surətdə birləşərək, vahid bir məfhum ifadə edən monolit birləşməyə çevrilir.

Frazeologizmlərin qədimliyinə xalqın malik olduğu leksik sərvətin toplandığı yazılı abidələr şahidlik edir. Frazeologizmlərin müəyyən ictimai mühitin, bu və ya başqa dövrün məhsulu olub, dilin daşıyıcılarının həyat və məişət şəraitinin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq dəyişir, təkmilləşir, sabitləşir.

Dilçilikdə məcazilik frazeoloji birləşmələrin təsəvvür baxımından formalaşmasında əvəzsiz rola malikdir. Hiss və duyğuları, eləcə də xarakteri ifadə edən bir çox frazeoloji birləşmələrin düzgün anlaşılması İngilis və Azərbaycan dillərində müxtəlif metaforaların yaranmasına səbəb olur. Məsələn, fat cat “tənbəl” mənasında olan bu ifadə də simvolu kimi işlədilir. Lakin, fat cat hərfi mənada “kök pişik” kimi tərcümə olunsa da, frazeoloji birləşmə kimi çox varlı və tənbəl kişilərə aid olan bir ifadədir. “Richard is a fat cat businessman.”[6,s.37]

Frazeoloji birləşməyə daxil olan sözlər bir-biri ilə əlaqəyə girir, onların komponentlərini artıqsərbəst söz hesab etmək olmaz. Məsələn, hard nut-sərt qoz mənasında sərbəst birləşmə kimi istifadə edilir, amma cümlə daxilində məcazlaşaraq, “çətin, hələdilməz problem” kimi anlaşılır. Bu birləşmə, “çətin, yolagəlməz adam” kimi mənalarda da işədir. Gördüyümüz kimi, sabit söz birləşmələrində olan sözlər arasındakı sintaktik əlaqə itmir, zəifləmir, söz birləşməsinin semantik cəhətdən yeniləşməsindən irəli gələn sintaktik funksiyalar dəyişmir.

Hər bir dilin özünəməxsus frazeologizmləri var. İngilis dilinin də frazeologiyası çox böyük və müxtəlifdir. İngilis dilinin tarixi inkişafı nəticəsində əmələ gəlmiş bu mürəkkəb frazeoloji sistem ə dərəcədə zəngindir ki, danışıq prosesində frazeologizmlərin vasitəsi ilə, bu və ya digər fikri aydın şəkildə başqasına çatdırmaq mümkündür.

İngilis dilinin frazeologizmləri aşağıdakı kimi təsnif edilir: 1. Frazeoloji birikmə- Tərkibindəki sözlərin müstəqil mənalarının tamamilə itməsi nəticəsində əmələ gələn sabit söz birləşmələri frazeoloji birikmələr adlanır. Məsələn, kick the bucket “ölmək”, killeney cats “qatı düşmənlər”, to rain cats and dogs “şiravaran yağış yağmaq”.

2. Frazeoloji bitişmə - Bəzi sabit söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlərdən birinin həqiqi mənası az da olsa, nəzərə çarpır. Məsələn, to spill the beans “sirr vermək”, broad shoulders “enli kürək”, to stick like a leech “zəli kimi yapışmaq”.

3. Frazeoloji birləşmə - bu sabit söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlərdən biri mütləq öz həqiqi mənasında işlənir, o biri söz isə ondan asılı vəziyyətdə olur. Məsələn, to frown one’s eyebrows “qaşlarını çatmaq”, to pay attention to smb “bir kəsə diqqət yetirmək”, Achilles’ heel “Axilles dabanı”.

Frazeologizmlərin tərcüməsi dedikdə, ilk öncə iki başlıca məsələ nəzərdə tutulur: a) təcümə olunacaq frazeologizmi tam başa düşmək, b) başa düşülmüş frazeologizmin adekvat şəkildə ana dilində ifadə olun-

ması. Frazeoloji birləşmələrin bir dildən digər dilə çevrilməsi, onun kütləviləşməsinə mənaca beynəlxalq əhəmiyyət kəsb etməsinə səbəb olur.

Frazeologizmlər tərcümə nöqtəyi nəzərindən iki qrupa bölünür: 1) ekvivalent frazeologizmlər, 2) ekvivalentsiz frazeologizmlər

Ekvivalentli frazeologizmlər – Tərcümə olunduğu dildə ekvivalenti olan frazeologizmlərə deyilir. Məsələn, Achilles heel “Axilles dabanı”, to show smb the door “bir kəsə qapını göstərmək”, as cold as ice “buz kimi soyuq”, the iron heel “dəmir daban”.

Ekvivalentsiz frazeologizmlər – Dildə sayca ən çox olan frazeologizmlərdir. Ekvivalentsiz frazeologizmlər sırasına tərcümə olunduğu dildə ekvivalenti olmayan frazeologizmlər daxildir. Bu cür frazeologizmlərin tərcüməsində bəzi çatışmamazlıqlar olur. Məsələn, Jack Spat “cırtıdan”, “çox kiçik boylu”, What will Mrs Crundy say? “Camaat bizə nə deyər?”, Tom Tiddlerəs gorund “Xəzinə” [2, s.34]

İngilis dili frazeologizmlərinin tərcüməsi prosesində nəinki təcrübəsiz təcüməçilər, həmçinin təcrübəli tərcüməçilərdə çətinliklə üzləşirlər. Tədqiqatçılar frazeologizmlərin tərcümə problemlərini aradan qaldırmaq üçün müxtəlif fikirlər irəli sürmüş və müxtəlif tərcümə mütdoları təqdim etmişlər.

A.V.Kunin frazeologiyani dərindən tədqiq edən tədqiqatçılarıdır. O, özünün “Müasir İngilis dilinin frazeologiyası” kitabında frazeoloji məsələlərdən geniş bəhs etmiş, ingilis dili frazeologizmlərinin geniş təsnifatını vermişdir. [2, s.67]

Y.Seyidov öz monoqrafiyasında dildəki sərbəst və sabit söz birləşmələrindən bəhs edərək, sərbəst söz birləşmələrinin əsl qrammatik birləşmə kimi öz birləşmələri haqqında sintaktik təlimin əsas və vahid obyekt olduğunu, sabit söz birləşmələrinin isə dilin tarixi inkişaf prosesində yarandığını və dilimizdə dəyişmədən, hazır şəkildə işlədildiyini göstərir. [4, s.139]

Beləliklə, hər bir frazeoloji vahid əsl xalq yaradıcılığıdır. Bu baxımdan frazeoloji vahidlərin ümumi mənasında hər bir xalqın öz adət-ənənəsinin, vərdislərinin yaşadığı şərait və gündəlik yaşam tərzinin inikası dayanır. Hesab edirik ki, bu frazeoloji vahidlərin tərcüməsinin dəqiq verilə bilməməsinin səbəblərindən biridir.

Deyilən fikirlərdən aydın olur ki, frazeologizmlər bir dildən başqa bir dilə tərcümə edilərkən həm təşkil etdiyi milli düşüncələrdən uzaqlaşdırılmamalı, həm də tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməli, digər bir xalqın düşüncəsinə yol tapmalıdır. Hər bir dil bu və ya digər frazeologizmi özünəməxsus şəkildə dərk edir. Bunun üçündə tərcümə olunacaq frazeologizm tam başa düşülməli, xalqın həyatını və milli varlığını təşkil edən xüsusiyyətləri tam əks etdirməli, dil və üslub məsələlərinə dərindən diqqət yetirilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Adilov M., Yusifov G., Sabit söz birləşmələri. Maarif, 1991., səh 152
2. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка, М., 1972, стр 445
3. Rzayeva S.R, Frazeoloji birləşmələr və onların tərcümə üsulları, f.ü.f.d.dis., Bakı 2007.
4. Seyidov Y., Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri, Bakı, 1966.
5. Seyidov. Y, Dil sisteminde söz birləşmələrinin yeri, Bakı, ADU nəşri, 1964.
6. Shelley.V.L, Something to Growabout, a concise collection of American English Idioms for Everyday Use, 1993., p.94

B.Askerova

**The translation problem of fixed word combinations in
Modern English language**

Summary

The phraseological units of English language are selected from the phraseological units of other languages with its diversity and richness. Translation of these phraseological units into other languages is one of the most important and complicated issue. Their translation into other languages is a very difficult and responsible task.

The difficulties come out when translating the phraseological units in English into other languages, derives from the differences in the dictionary content and grammatical structure of the English language and the Azerbaijani language.

As always, a phraseological unit represents a unique creative power. With the help of these self-explanatory phrases, the phraseological beliefs are expressed in the essence of the individual traditions of life in everyday life. It is supposed that, this is one of the reason of unclear translation of phraseological units.

The reason for not complying with English language fixed word combinations in Azerbaijani language is its stabilization on the basis of English language guidelines.

**Проблема при переводе современных англоязычных
фиксированных словосочетаний**

Резюме

Фразеологизм английского языка отличается от других языков своим разнообразием и обогашенностью. Перевод этих фразеологизмов на другие языки один из очень важных и сложных задач.

Их перевод очень трудный и очень ответственная работа. Во время перевода фразеологизмов английского языка на другие языки и в частности на азербайджанский язык. Трудности возникают от грамматического строя между языками.

Таким образом, каждая фразеологическая единица представляет собой уникальное народное творчество. С этой точки зрения здравый смысл фразеологических единиц является отражением собственных традиций, привычек и условий жизни каждого народа. Мы считаем, что это одна из причин, по которой перевод фразеологических единиц является неточным.

Словосчитание в английском языке полностью не соответствует эквивалентам азербайджанского языка. Потому что эти словосочитания соответствуют законами английского языка.

Rəyçi: Gülçöhrə Aliyeva
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent